

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА

УДК 376+504

Н. Є. ТОМЧЕВСКА-ПОПОВИЧ

*Сілезький університет, факультет наук про Землю,
ul. Będzińska 60, 42-200 Sosnowiec (Польща);
natalia.tomczewska.p@gmail.com*

ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ МІСТА БЕЛЬСЬКО-БЯЛА В СВІДОМОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Представлені результати анкетного опитування учнів старших класів загальноосвітніх шкіл в Бельсько-Бялій на тему їх знань про природоохоронні території міста. Дослідження показало, що значна кількість молоді не цікавиться охороною довкілля. Більше того, знання учнів старших класів про природоохоронні території міста є незадовільними. Анкетовані не були в змозі вказати, які форми охорони природи знаходяться на території міста, а тим більше написати їх власні назви. Це стосується як тих учнів, які живуть в районах міста, що знаходяться біля природоохоронних територій, так і тих учнів, які живуть в віддалених північних районах. Тому потрібно організувати шкільні екскурсії та інші заходи, ціллю яких буде пізнання довкілля, виявлення локальних проблем природного середовища та спільне їх вирішення. Також потрібно звернути увагу на мотивації проведення екскурсій і заходів та знання вчителів в цьому аспекті.

Ключові слова: екологічна освіта, охорона природи, Бельсько-Бялій

Томчевска-Попович Н. Е. ПРИРОДООХРАННЫЕ ТЕРРИТОРИИ ГОРОДА БЕЛЬСЬКО-БЯЛА В СОЗНАНИИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

Представлены результаты анкетного опроса учащихся старших классов общеобразовательных школ в Бельско-Бялой на тему их знаний о природоохранных территориях города. Исследование показало, что значительное количество молодежи не интересуется охраной окружающей среды. Более того, знания учащихся старших классов о природоохранных территориях города являются неудовлетворительными. Анкетированные не были в состоянии указать, какие формы охраны природы существуют на территории города, а тем более написать их названия. Это касается как тех учеников, которые живут в районах города, находящихся у природоохранных территорий, так и учеников, которые живут в отдаленных северных районах. Поэтому нужно организовывать школьные экскурсии и другие мероприятия, целью которых будет познание окружающей среды, выявление локальных проблем природной среды и совместное их решение. Также нужно обратить внимание на мотивации проведения экскурсий и мероприятий и знания учителей в этом аспекте.

Tomchevska-Popovych N. APPROACHES TO TEACHING HIGH SCHOOL STUDENTS ABOUT THE ENVIRONMENT PROTECTION IN THE GREATER BIELSKO-BIALA METROPOLITAN AREA (POLAND)

The results of the study revealed that the vast majority of the students do not take interest in environmental protection issues. Moreover, the high school students displayed unsatisfactory knowledge about the protected natural areas around their city. The survey revealed that the study subjects were unable to identify the types of the natural protected areas surrounding their city, let alone list or name the specific sanctuaries or natural landmarks. These disappointing findings generalize to both the students who live in Bielsko-Biala, and those who live in distant northern provinces of the region. The results of the study stress the need for field trips and other programs aimed at advancing students' knowledge in this area. The need to incentivize teachers to organize fieldtrips and other events of this sort is also highlighted.

Keywords: social research, ecology education, environment protection in Bielsko-Biala

Вступ

З року в рік свідомість населення Польщі щодо охорони навколишнього середовища збільшується [3]. Така тенденція

спостерігається також серед молоді. Однак знання молодих осіб про навколишнє середовище, навіть свого міста, не завжди є на відповідному рівні. Часто природничо цінні території використовуються в різних цілях,

і не завжди суспільство усвідомлене в тому, де знаходяться такі місця і як правильно себе поводити в місцях, які охороняються. Метою дослідження є представлення, на якому рівні учні старших класів засвоїли знання про природне середовище свого міста. Це пов'язано з обов'язком екологічної освіти в школах на різних природничих предметах, таких як географія, біологія, хімія та природознавство. Закони, конвенції та інші важливі документи зобов'язують розповсюджувати екологічну освіту серед дітей та молоді, розмішувати інформацію про проблематику охорони природи до освітніх програм в школах на всіх рівнях. Дуже цінні природні території та об'єкти має місто Бельсько-Бяла. В ньому знаходиться дванадцять природоохоронних територій: два природних заповідники, два ландшафтних парки, чотири природничо-ландшафтних комплекси, два залишки екосистем та дві охоронні ділянки Natura 2000, а також 62 пам'ятки природи.

Ціль і методи досліджень Закон від 31.01.1980 р. про захист і формування навколишнього середовища [8], стаття 11.1, зобов'язує школи всіх рівнів враховувати проблематику охорони середовища в дидактично-виховній діяльності, включаючи її до навчальної програми. А також закон від 7.09.1991 р. про систему освіти, стаття 1, [9] запевняє, що система освіти забезпечує розповсюдження екологічної освіти серед дітей та молоді. Подібні записи спостерігаються також і в державній екологічній політиці та міжнародних документах – Порядок денний на ХХІ століття (agenda 21) [7], Конвенція про охорону біорізноманіття [5] та інші документи. Відповідно до концепції

Стратегії освіти для сталого розвитку ООН (*Sustainable development*) [4] таке навчання забезпечує майбутнім поколінням відповідну якість життя, без зменшення краси та багатства природного середовища.

В зв'язку з вищевказаним поставлено завдання: як учні старших класів засвоїли знання про навколишнє середовище свого міста. Головною ціллю є дослідження стану екологічної свідомості учнів в сфері знань про форми охорони природи в Бельсько-Бялій. Крім того, перевірити чи молодь знає як називаються території міста, які охороняються, і яку рангу охорони мають в порівнянні до цілої країни. Додаткове визначення – чи учні старших класів цікавляться охороною природи міста, що є головним джерелом їх знань та чи запропонували б інші цінні території, які, на їх думку потрібно оберігати. А також як мешканці використовують території, які охороняються, як проводять там час, чи цікавляться цінними природними об'єктами та як часто відвідують такі місця.

В місті Бельсько-Бяла під охороною знаходиться дванадцять природничо цінних територій: два природних заповідники, два ландшафтних парки, чотири природничо-ландшафтних комплекси, два залишки екосистем та дві охоронні ділянки Natura 2000 (табл. 1). Крім цього, в місті знаходяться 62 пам'ятки природи, серед яких 53 – поодинокі дерева, 8 – скупчення дерев та один ератичний валун.

В місті знаходяться також і інші цінні природні об'єкти та території [6, 10]. Для досліджень обрано учнів старших класів, тому що на попередніх етапах навчання з

Таблиця 1

Перелік форм охорони природи в м. Бельсько-Бяла

№	Форма охорони природи	Рік утворення	Площа (га)
1.	Природний заповідник	Сток Шиндзельні	54,96
2.		Явожина	40,03
3.	Ландшафтний парк	Малого Бескиду	480*
4.		Шльонського Бескиду	2 440*
5.	Природничо-ландшафтні комплекси	Долина Вапениці	1 519,02
6.		Сарні Сток	11,19
7.		Циганський ліс	593,00
8.		Гостинна долина	39,18
9.	Залишки екосистем	Жабинець	0,7986
10.		водосховище Велдро	0,2131

* площа на території міста

Джерело: Рапорт про стан міста Бельсько-Бяла, ухвалений Міською радою в Бельсько-Бялій

ними вже опрацьовані теми про довкілля та охорону природи, а також учні в такому віці вже мають можливість подорожувати самостійно по околицях міста. Взято до уваги державні загальноосвітні школи (ліцеї) міста Бельсько-Бяла. Вони знаходяться в головній мірі в центрі міста, тому також звернено увагу на райони в яких проживають учні.

Результати досліджень

Характеристика анкетованих респондентів. Серед респондентів було 112 осіб чоловічої статі, які становили 56% анкетованих осіб, а також 94 особи жіночої статі. 30% анкетованих живуть в районах або місцевостях, які розташовані безпосередньо біля природних територій, які охороняються. Для більшості учнів природа відіграє важливу роль в житті, для неповних 3% не відіграє важливої ролі, а більш

В кожному ліцеї було проведено анкетування у випадково вибраному класі, і в результаті отримано 206 правильно заповнених анкет.

На другому етапі досліджень зібрані дані оброблено за допомогою програми Microsoft Excel та проведено аналіз за допомогою програми SPSS.

ніж 22% учнів зазначили, що природа їм байдужа (Рис. 1).

Велику роль природа відіграє для учнів, які живуть в районах віддалених від природоохоронних територій (70% анкетованих, які живуть в районах віддалених від природоохоронних територій) або їм байдужа (26%). Подібна тенденція спостерігається у респондентів, які живуть недалеко від територій, які охороняються (Таб 2).

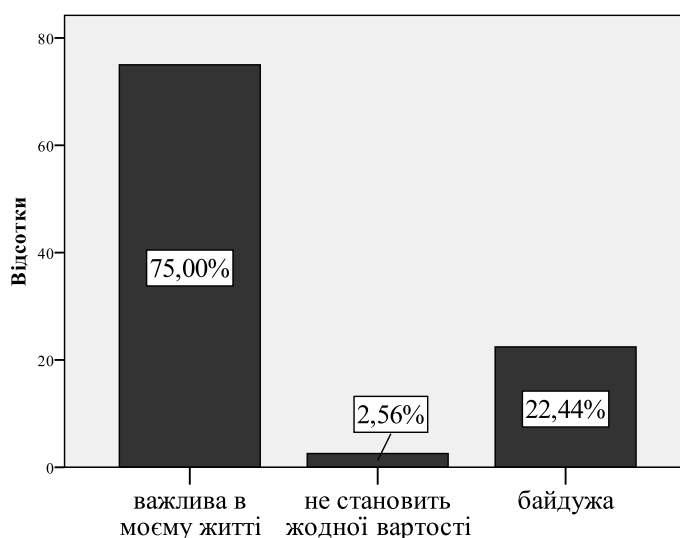

Рис. 1 – Роль природи в житті учнів старших класів Бельсько-Бялої

Таблиця 2

Перехресний аналіз ролі природи в житті учнів старших класів відповідно до місця проживання

Район	Роль природи			Разом (%)
	Важлива в житті	Не становить жодної вартості	Байдуже	
віддалений від природоохоронної території	70,6% 49,4%	2,8% 1,9%	26,6% 18,6%	100% 69,9%
межує з природоохоронною територією	85,1% 25,6%	2,1% 0,6%	12,8% 3,8%	100% 30,1%
Разом (%):	75,0%	2,6%	22,4%	100,0%

Більш ніж 48% учнів погано оцінюють свої знання про природне середовище міста, а більш ніж 40% оцінюють свої знання добре. Всього 1,3% оцінює свої знання про природу дуже добре (рис. 2).

Анкетовані, які живуть в районах віддалених від природоохоронних територій, найчастіше погано оцінюють свої знання про природу, яка охороняється в місті. В співвідношенні до осіб, які живуть в райо-

нах біля природоохоронних територій, 85,7% учнів, які живуть в більш віддалених районах, відмітили, що дуже погано знають природне середовище міста.

Подібне співвідношення спостерігається при поганій оцінці знань. 57% опитуваних, які живуть в віддалених районах відповіли, що добре оцінюють свої знання про природу міста (Таб. 3).

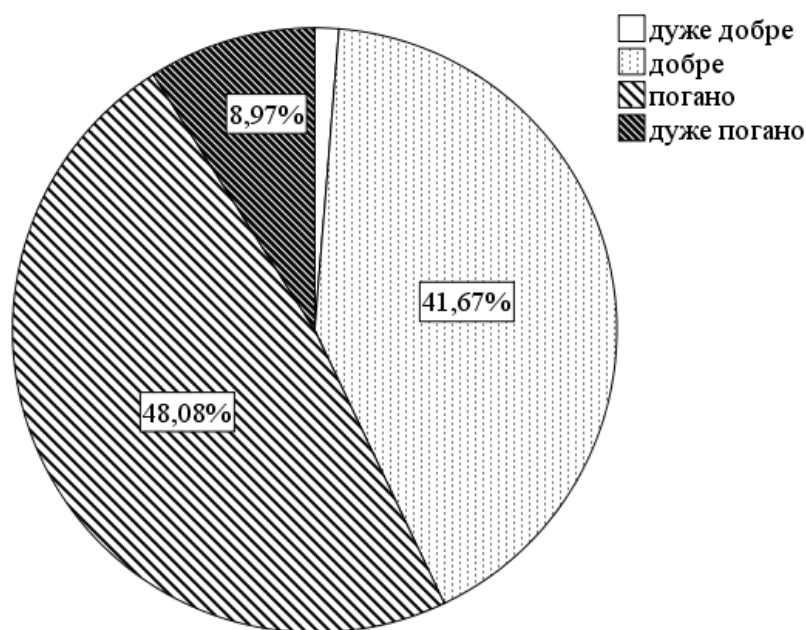

Рис. 2 – Оцінка учнів власних знань про природне середовище міста Бельсько-Бяла

Таблиця 3

Перехресний аналіз оцінки власних знань природного середовища міста Бельсько-Бяла по відношенню до району в якому проживає опитуваний

Дільниця	Оцінка власних знань природного середовища міста				Разом (%):
	дуже добре	добре	погано	дуже погано	
Віддалена від природоохоронної території	0,6% 50,0%	23,7% 57,0%	37,8% 78,7%	7,7% 85,7%	69,9%
Межує з природоохоронною територією	0,6% 50,0%	17,9% 43,0%	10,3% 21,3%	1,3% 14,3%	30,1%
Разом (%):	1,2% 100%	41,7% 100%	48,1% 100%	9,0% 100%	100,0%

Більш ніж 57% анкетованих вважають, що стан довкілля Бельсько-Бялої є задовільним, а більш ніж 35% – що є добрим (рис. 3).

Сприйняття учнями старших класів форм охорони природи в місті Бельсько-Бяла. Відповіді на тему форм охорони природи на території міста свідчать про відсутність таких знань. Тільки 21,9% учнів

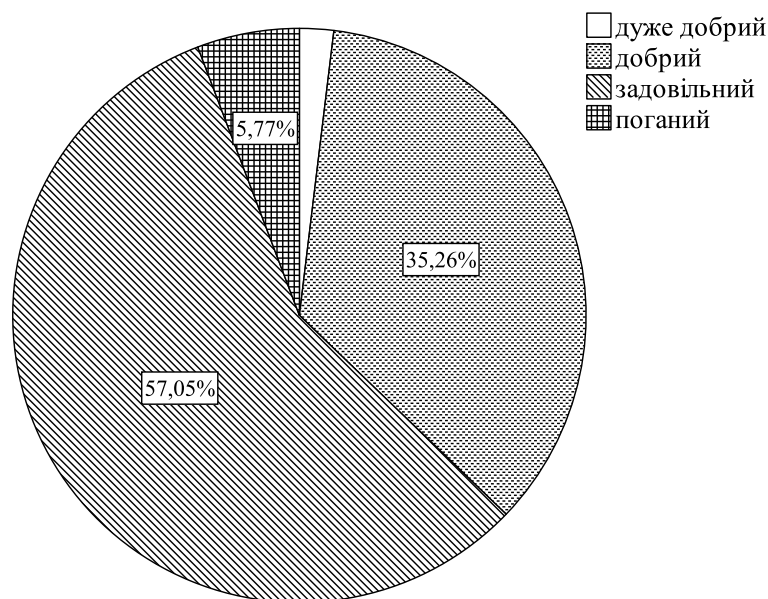

Рис. 3 – Оцінка учнів теперішнього стану довкілля в Бельсько-Бялій

написали конкретну назву і форму охорони територій. З них тільки 58,0% учнів написали принаймні одну правильну назву. Тобто тільки 11,6% з усіх респондентів знали правильні назви природних територій, які охороняються на території міста Бельсько-Бяла.

Запитання з проханням позначити, які форми охорони природи знаходяться в місті, також показало відсутність знань на цю тему. На другому місці (32,9%) по кількості позначень форм охорони природи знаходяться «задокументовані місцевості» (stanowiska dokumentacyjne, documentary sites), яких взагалі немає в місті. На п'ятому

місті в учнів за кількістю позначень форм охорони природи знаходяться ландшафтні заповідники (obszary chronionego krajobrazu), яких також немає в місті, замість ландшафтних парків (parki krajobrazowe), яких є два, але знаходиться на сьомому місті за кількістю позначень. Природні заповідники розташовані на передостанньому місці за кількістю позначень, а їх в місті знаходиться також два (таб. 4).

Більшість молоді не знає форм охорони природи міста, тому 70% опитуваних не знає чи є достатня кількість природних об'єктів на території міста, які охороняються.

Таблиця 4

Наявність форм охорони природи в Бельсько-Бялій на думку учнів

Protected areas of Poland	Форма	Відповіді учнів (%)	Відсотки спостережень (%)	Місце за кількістю позначень
	Національні парки	0,3	0,7	9
	Природні заповідники	2,6	6,2	8
	Ландшафтні парки	7,1	17,1	7
	Природоохоронні ландшафти (obszary chronionego krajobrazu)	9,7	23,3	5
	Natura 2000	11,1	26,7	3
	Документаційні місця (stanowiska dokumentacyjne)	13,6	32,9	2
	Залишки екосистем	10,5	25,3	4
	Природничо-ландшафтні комплекси	8,2	19,9	6
	Пам'ятки природи	36,9	89,0	1
	Разом:	100%	241,1%	

Майже 13% опитуваних вважає, що їх кількість є достатньою. 9,7% респондентів запропонували взяти під охорону інші природні території, наприклад парк Словацького та бульвари Страченьське.

В анкеті також поставлено питання про способи використання мешканцями міста територій, які охороняються. Учні найчастіше вказували на прогулянки з сім'єю (73,5% спостережень), прогулянки пішки (71,6% спостережень) та на велосипеді (58% спостережень). Значно менше, ніж половина опитуваних, вказали на прогулювання уроків, збирання грибів та ягід, спостереження за природою та шкільні екскурсії.

Для більшості учнів головним джерелом інформації про охорону природи в місті є Інтернет (76%), а на другому місці вчитель, потім газети та журнали, а також телебачення. Головні шкільні предмети, на яких учні отримали знання про охорону природи – це географія та біологія (майже по 70% спостережень), також анкетовані вказували такий предмет як хімія.

Більш ніж 40% респондентів взагалі не цікавляться інформацією про охорону природи, а більш ніж 27% вважають таку інформацію погано доступною. Натомість майже 34% опитуваних вважає, що така інформація добре або дуже добре доступна (рис. 4).

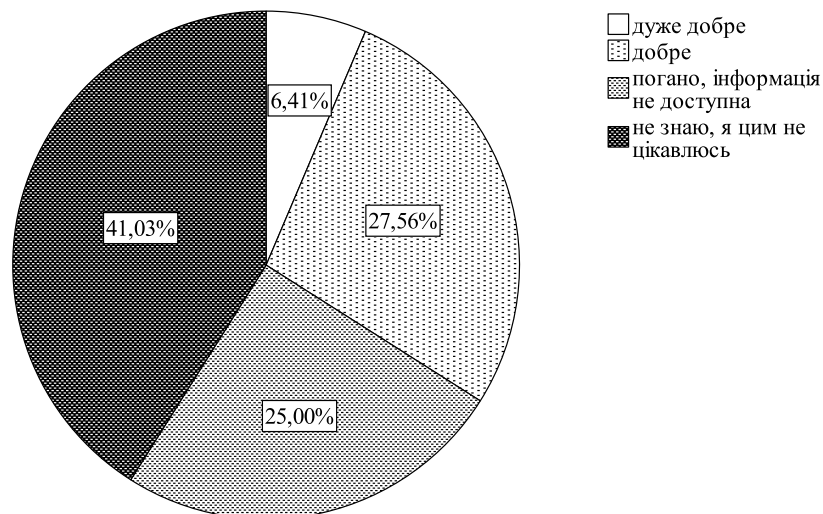

Рис. 4 – Оцінка учнів доступу інформації про охорону природи в Бельсько-Бялій

Більшість опитуваних не відвідують природних територій, які охороняються (36,54%) або відвідують тільки один-два рази на рік (35,9%). Цікаво, що більшість осіб, які живуть в районах прилеглих до природних територій, які охороняються,

позначили що відвідують такі території тільки один-два рази на рік. Раз на тиждень природні території відвідує подібна кількість учнів як тих, що далеко живуть від природничо цінних територій, так і тих, що живуть близько (Рис. 5).

Обговорення та висновки

Знання анкетованих учнів старших класів про форми охорони природи на території міста Бельсько-Бяла є незадовільними. Більшість учнів, які невдовзі закінчать школу, не в змозі правильно вказати форми охорони природи на території міста, а тим більше їх власні назви. Подібні дослідження були проведені в Катовицях [1] та інших частинах Польщі [2]. Результати досліджень були дуже схожими.

Значна кількість молоді взагалі не цікавиться охороною довкілля або вважає, що інформація не доступна, з чим не можна погодитись з погляду на те, що така інформація загальнодоступна на сайтах уряду міста, управління по захисту навколишнього середовища та в реєстрі форм охорони природи Шльонського воєводства. Відсутність зацікавлення охороною довкілля може виникати через обмеження інформації на тему екологічної освіти в школах.

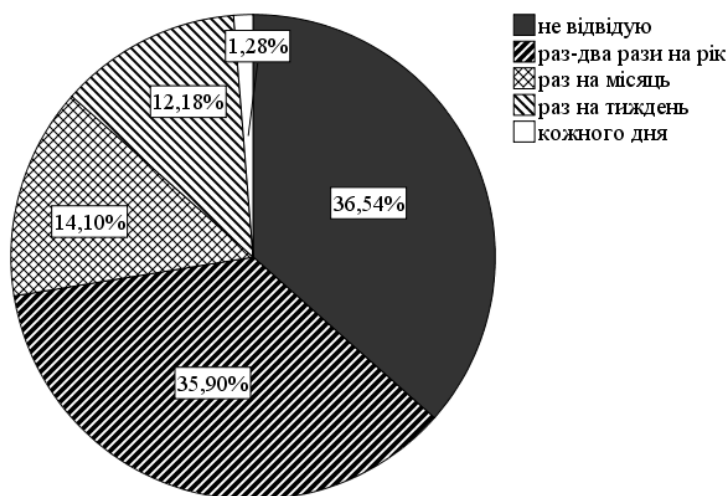

Рис. 5 – Відвідування учнями природних територій, які охороняються в місті Бельсько-Бяла

Інформація на тему охорони природи, яку учні отримують в школах, не пов'язана з місцем та регіоном проживання. Потрібно виявити та показати локальні (а не тільки глобальні!) проблеми природного середовища і разом з учнями їх вирішувати, щоб вони відчули себе господарями середовища, яке їх оточує і дбали про нього. Це можна зробити на різних етапах навчання в школі, наприклад на темі «Моя мала Вітчизна».

Потрібно зважити на більш ефективні способи розповсюдження інформації серед молоді та суспільства про цінні природні об'єкти та їх охорону. Уряд міста може проводити різні заходи для учнів, мешканців та туристів.

В зв'язку з проведенням програми «Цифрова школа» Міністерством освіти

Польщі на різних етапах шкільного навчання та розповсюдження технологій інформаційно-комунікаційних Уряд міста може забезпечити школи в мультимедійні матеріали для інтерактивних дошок (interactive whiteboard) та діапроекторів, що в цікавий спосіб представить інформацію, тим збільшить зацікавлення темою охорони природи міста.

З огляду на те, що вчитель є важливим джерелом інформації для учнів про довкілля (за результатами знаходиться на другому місці), варто звернути увагу на шкільну програму, кваліфікацію вчителів та дати їм мотивацію для проведення шкільних екскурсій на природних територіях, які охороняються.

Література

1. Hibszer A., Hibszer B., 2012. Formy ochrony przyrody na terenie Katowic w świadomości uczniów szkół ponadgimnazjalnych. *Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach przemysłowych i zurbanizowanych*, 44: 41-49.
2. Hłobił A. 2010. Edukacja ekologiczna w praktyce. *Rocznik ochrona środowiska. Środkowo-pomorskie товариство охорони środowiska*. Tom 12.– s. 277-298.
3. Kęder R., Hyska M., Komornik K., 2009. Współczesne wyzwania ochrony przyrody a zrównoważonego rozwoju. Wyd. Uniwersytet Warszawski Uniwersyteckie Centrum Badań nad środowiskiem przyrodniczym.
4. *Sustainable development*, United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit), 1992.
5. Convention on Biological Diversity, United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit), 1992.
6. Polak J. 2000. Przewodnik po Bielsku-Białej. *Towarzystwo miłośników Bielska-Białej*.
7. Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju, Europejski Komitet Ekonomiczny ONZ, Warszawa, 2009.
8. Ustawa od 31.01.1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska.
9. Ustawa od 7.09.1991 p. o systemie oświaty.
10. Zachara J., Mikler W. 2004. *Przyroda Bielska-Białej*. Stowarzyszenie «Olszówka».